

ภาษาบาลีกับการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

Pali Language and Buddhist Scripture Study

พระครูอุภัยปริยัติวิธาน(นันทะภาค)

Phrakhuaupaipariyativan(Nuntakad)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkomrajavidyalaya University Lamphun Buddhist College

E-mali: banluk25133@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นของภาษาบาลี และความสำคัญของภาษาบาลี เพื่อนำไปใช้ในการศึกษาคัมภีร์ต่างๆ ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง จากการศึกษาพบว่า ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นภาษาของชาวมคธโบราณ ในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้สื่อสาร เป็นภาษาพูดทักทายติดต่อกัน ภาษาบาลีนั้นถือว่าเป็นภาษาสำคัญยิ่งต่อพระพุทธศาสนา ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาบาลีประกาศพระศาสนา ภาษาบาลีจึงเป็นภาษาที่รักษาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ คือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้น ผู้ใดที่การศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงควรอย่างยิ่งที่ต้องใส่ใจในการเรียนรู้ภาษาบาลี ภาษาบาลีนับว่าสำคัญยิ่งเพราะเป็นที่ดำรงอยู่ และความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา พระสัทธรรมจะปฏิรูป แปรเปลี่ยนหรือไม่ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ให้ถ่องแท้ในภาษาบาลี และภาษาบาลีนั้นจึงเป็นกุณแจสำคัญยิ่งที่จะนำผู้ศึกษาได้เข้าใจอย่างลึกซึ้งและถูกต้อง

คำสำคัญ: ภาษาบาลี, การศึกษา, คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the history of the Pali language and its importance in order to use it in studying various scriptures in Buddhism in order to gain understanding and be able to propagate Buddhism correctly. The study found that the Pali language or Magadhi language is the language of the ancient Magadhi people in India, which is the language used for communication and greeting. The Pali language is considered a very important language for Buddhism. Throughout the 45 years of the

Buddhist monkhood, the Lord Buddha used Pali to proclaim his religion. Therefore, the Pali language preserves the Buddha's words, which are the principles of the Lord Buddha's teachings. Therefore, those who wish to study the Lord Buddha's teachings should pay special attention to learning the Pali language. The Pali language is very important because it is the place where Buddhism exists and flourishes. Whether the Dharma will reform or change depends on thorough learning of the Pali language. The Pali language is therefore a very important key to leading the learner to a deep and correct understanding.

Keywords: Pali language, education, Buddhist scriptures

บทนำ

ภาษาบาลี เป็นภาษาหลักที่สำคัญยิ่งต่อพระพุทธศาสนา กล่าวคือเป็นภาษาที่ใช้บันทึกพุทธวจนะ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าผู้ศึกษาได้เรียนรู้และเข้าใจหลักภาษาบาลีแล้ว ก็ง่ายต่อการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ภาษาบาลีกับการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น จึงแยกออกจากกันไม่ได้เลย การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา ของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงใช้ภาษาบาลีในการประกาศพระศาสนาโปรดเวไนยสัตว์ ผู้ควรแก่การเห็นธรรมของพระองค์

นับแต่ภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว 3 เดือน พระอรหันต์ทั้งหลาย 500 องค์ อันมีพระมหากัสสปะ เป็นประธาน ได้ทำการประชุมสงฆ์ใหญ่ ณ สัตตบรรณคูหา เพื่อรวบรวม สังคายนาพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ เป็นเหตุให้เกิดคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในการสังคายนาครั้งต่อๆมา ที่เรียกว่า พระไตรปิฎก แปลว่าคัมภีร์ที่บรรจุพระพุทธพจน์ (เรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา) 3 ชุด หรือประมวลคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัยไว้ 3 หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) 2551 : 110)

การศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ที่นับว่าเป็นการศึกษาที่ใกล้เคียงพระพุทธดำรัสมากที่สุด คือการศึกษาพระพุทธพจน์ที่มาจากภาษาบาลีโดยตรง ดังนั้น ความรู้ ความเข้าใจ ในพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท จะรู้ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์นั้น ขึ้นอยู่กับ ความรู้ ความแตกฉานในภาษาบาลี เป็นหลักสำคัญ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภาษาบาลีนั้น เป็นภาษาที่ใช้รักษาพระพุทธพจน์ ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และรักษาพระสัทธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ควรอย่างยิ่ง ที่จะต้องช่วยกันส่งเสริมให้มีการศึกษาภาษาบาลี เพื่อเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยาวนานสืบไป

เนื้อหา

1. ความเป็นมาของภาษาบาลี

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต)ได้ให้ความหมายของคำว่า “บาลี” มี 2 ความหมายคือ

1) ภาษาบาลี เป็นภาษาอันรักษาไว้ซึ่งพุทธพจน์ ภาษาที่ใช้ทรงจำ และจารึกรักษาแต่เดิม อันเป็นหลักในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ถือกันว่าได้แก่ภาษามคธ

2. พระพุทธวจนะ ซึ่งพระสังคิตถิกจารย์รวบรวมไว้ คือพระธรรมวินัยที่พระอรหันต์ 500 องค์ ประชุมกัน รวบรวมจัดสรรให้เป็นหมวดหมู่ ในคราวปฐมสังคายนา และรักษาไว้ด้วยภาษาบาลี สืบต่อกันมาในรูปที่เรียกว่าพระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาต้นเดิม ที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาท, พระพุทธพจน์, ข้อความที่มาในพระไตรปิฎก ในการศึกษาพระพุทธศาสนา มีประเพณีที่ปฏิบัติกันมาในเมืองไทย ให้แยกคำว่า “บาลี” ในความหมาย 2 อย่างนี้ ด้วยการเรียกต่างกัน คือถ้าหมายถึงบาลี ในความหมายที่ 1 ให้ใช้คำว่า ภาษาบาลี (หรือ ศัพท์บาลี คำบาลี หรือ บาลี) แต่ในความหมายที่ 2) ให้ใช้คำว่า พระบาลี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554 : 181)

ภาษาบาลีเป็นภาษาปรากฏในโบราณที่มีวิวัฒนาการมาจากภาษาพระเวท (Wilhelm Geiger, 1996 : 1) ชาวอมครพูดภาษาบาลีกันในแคว้นมคธ จึงเรียกชื่อว่า “ภาษามาคธี หรือ ภาษามคร” พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาบาลีนี้ประกาศพระศาสนาของพระองค์ และพระมหากัสสปเถระก็ใช้ภาษาบาลีนี้ถามตอบพระธรรมวินัยในปฐมสังคายนาในถ้ำสัตตบรรณ เหตุที่ใช้ภาษาบาลีในการถามตอบในการสังคายนาในครั้งนั้นก็เพราะการสังคายนาทำกันในแคว้นมคธ และภาษาบาลีในยุคนั้นเป็นภาษาที่มีอิทธิพลกว้างขวาง ตามอาณาภาพของอาณาจักร และเป็นภาษาที่แม้คนต่างถิ่นก็นิยมพูดกัน (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543 : 71) ภาษาบาลีเป็นภาษาประจำพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกนำมาใช้บันทึกพุทธวจนะเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ ปรากฏเป็นหลักฐานครั้งแรกในจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช เช่น จารึกเรื่องราวการครองราชย์โดยธรรมของพระเจ้าอโศกในศิลาจารึกผาขัลลิสนาตะวันออกซึ่งจารึกด้วย ภาษาบาลีเป็นต้นว่า อภัย ฌมฺลปิ เทวานํ ปิเยน ปิยทสฺสินา (ลญา) เลขปิ (ตา) ธรรมลปิประกาศข้อธรรมนี้ พระราชาปิยทสฺสิผู้เป็นที่รักของทวยเทพ โปรดเกล้าให้จารึกไว้แล้ว

ภาษาบาลีคืออะไร มีความหมายว่าอย่างไร คำว่า “บาลี” ที่ใช้ในภาษาไทย ตรงกับภาษาบาลี คำว่า “पालิ” (อักษรโรมัน: Pali) “บาลี” สำเร็จรูปมาจากศัพท์ว่า “पाल” ธาตุ แปลว่า “รักษา” ลง ณี ปัจจัยในนามกิตก์ ปัจจัยที่เนื่องด้วย ฌ ให้ลบ ฌ ทิ้งเสีย เมื่อประกอบกันจึงมีรูปเป็น "บาลี หรือคำไทยเรียกว่า บาลี" หมายถึง ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์เอาไว้ ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า “พุทธวจน ปาเลตตี ปาลี” แปลว่า “ภาษาใด ย่อมรักษาไว้ ซึ่งพระพุทธพจน์ เหตุฉะนั้น ภาษานั้นชื่อว่า ปาลีๆ แปลว่า ภาษาที่รักษาไว้ ซึ่งพระพุทธพจน์ พระพุทธโฆษาจารย์นำคำว่า “บาลี” มาใช้เป็นชื่อภาษาหนึ่งโดยเห็นว่าเป็นภาษาที่รักษา

พุทธพจน์ ซึ่งปัจจุบัน เมื่อใช้คำว่าบาลีจะหมายถึงตัวพระพุทฺธพจน์ ส่วนนักปราชญ์ทางภาษาบาลีจะใช้คำว่า “ปาลีภาษา” เมื่อต้องการเน้นในตัวภาษา (พระมหาปฐมพงษ์ งามล้วน, 2534 : 5) นอกจากนั้น ท่านได้คำจำกัดความของคำว่า บาลี ไว้ 3 อย่างคือ

1. บาลี หมายถึงพระพุทฺธวจนะ คือคำสั่งสอนของพระพุทฺธเจ้าทั้งหมดที่รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎก
2. บาลี หมายถึง ภาษาของพระไตรปิฎก
3. บาลี หมายถึง แถว หรือ แนวแห่งพระไตรปิฎก

เมื่อพระพุทฺธเจ้าอุบัติขึ้นในประเทศอินเดีย ท่ามกลางเจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยนั้น หลังจากที่พระองค์ตรัสรู้แล้วทรงประกาศพระพุทฺธศาสนาในประเทศอินเดีย ด้วยภาษามาคธี ด้วยเหตุนี้ ภาษามาคธีจึงได้รับเกียรติและได้รับยกย่อง (พระมหาเทียบ สิริญาโณ, 2543 : 43) ได้แก่

1. เป็นภาษาอันเป็นโวหารของพระพุทฺธเจ้า (สัมพุทฺธโวหารภาษา)
2. เป็นภาษาอันเป็นโวหารของพระอรียเจ้า (อรียโวหารภาษา)
3. เป็นภาษาที่ใช้บันทึกสภาวะธรรม (ยถาภูจฺจพรหมโวหารภาษา)
4. เป็นภาษาที่รักษาพระพุทฺธพจน์ (ปาลีภาษา)

จากการศึกษาค้นคว้าพอสรุปได้ว่าตามความหมายของคำว่า บาลี บาลีหมายถึง พระพุทฺธ-พจน์หรือคำสั่งสอนของพระพุทฺธเจ้า ซึ่งได้จารึกไว้ในคัมภีร์ พระไตรปิฎก ภาษาบาลีแต่เดิมเรียกว่าภาษา มาคธีซึ่งแปลว่าภาษาของชาวแคว้นมคธ ภาษาบาลี เป็นภาษาวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารกัน ภาษาบาลีมีความสำคัญในฐานะที่เป็นภาษาที่พระพุทฺธเจ้าใช้เผยแผ่ธรรมโปรดเวไนยสัตว์ ให้รู้แจ้งเห็นจริงในหลักคำสอน ได้บรรลุมรรค นิพพาน และกาลต่อมาพระสงฆ์สาวกได้ใช้ภาษาบาลีในการเผยแผ่สืบทอดคำสั่งสอนของพระพุทฺธเจ้า และใช้บันทึกคำสั่งสอนเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทฺธศาสนา ที่เรียกว่าพระไตรปิฎก

2. ความสำคัญของภาษาบาลี

ภาษาบาลี หรือภาษามคธ ถือว่ามีความสำคัญ และจำเป็นต่อการศึกษาลัทธิธรรมคำสั่งสอน ในพระพุทฺธศาสนา พุทฺธศาสนิกชนทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระภิกษุสามเณร ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ลัทธิธรรมทางพระพุทฺธศาสนา เพราะพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า ที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกด้วยภาษามคธ ซึ่งแม้ในปัจจุบันนี้ จะถ่ายทอดออกสู่ภาษาต่างๆมากมายก็ตาม แต่ภาษาเหล่านั้น ล้วนมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและการเวลา ฉะนั้นการศึกษาพระพุทฺธศาสนาให้เข้าใจซาบซึ้งเป็นอย่างดีได้ จำเป็นต้องศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทฺธศาสนาที่เป็นภาษามคธ เพราะเหตุนี้เอง คนโบราณจึงเรียกกันว่า การศึกษาภาษามคธแตกฉานนั้น มีประโยชน์มาก จะเห็นได้จากพระเถระชั้นอาจารย์เก่าๆ ก็ได้ศึกษาเล่า

เรียนสืบอายุของพระพุทธศาสนากันมาได้ จนถึงทุกวันนี้ และผู้ศึกษาจบแล้วก็มีความรู้เป็นหลักใช้การได้ เพราะหยั่งถึงรากศัพท์แน่ชัด และเชื่อกันว่า การเรียนภาษามคธนี้ ที่เรียนด้วยศรัทธา และอุตสาหะ เรียนทุกคำ เรียนด้วยการทำตัว เรียนสูตรทางไวยากรณ์กำกับ เรียนจบศัพท์หนึ่งถือกันว่า ได้บุญมาก แม้ มารดาตกรนรก บุตรผู้เรียนทำตัวได้ศัพท์ฯหนึ่ง จะเขยื้อนขึ้นจากขุมนรกหนึ่งๆ ได้ทีเดียว (พระมหาปราโมทย์ ปโมทิตโต, 2540 : 283-284)

ด้วยเหตุนี้ ภาษามคธจึงมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างมาก จะเห็นได้จาก บรรดาวินัยกรรมทั้งหลาย ของพระภิกษุสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นการสวดกฐิน การสวดอุปัสมบท การสวดผูกพัทธสีมา ล้วนแล้วต้องสวดด้วยภาษามคธทั้งนั้น และจะต้อง สวดให้ถูกต้องตามหลักอักขรวิธี มีเสียงหนัก เสียงเบา เป็นต้น มิฉะนั้นจะถือว่าอักขรวิบัติ และจะทำให้ กรรมนั้นวิบัติไปด้วย ซึ่งถือว่าวินัยกรรมนั้นใช้ไม่ได้ เช่น การสวดอุปัสมบท ถ้าสวดวิบัติหรือสวดไม่ถูก อุปสัมปทากรรมนั้นก็เสียไป ผู้บวชจะไม่เป็นพระภิกษุ นอกจากนี้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่นพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา โยชนา คัมภีร์ ล้วนจารึกด้วยภาษามคธ พระสังฆธรรมดำรงอยู่ได้สองพันกว่าปีแล้ว ถ้าจารึกด้วยภาษาทั่วไป พระสังฆธรรมจะดำรงอยู่ได้ไม่นาน จะทำให้เกิดพระสังฆธรรมปฏิรูป คือ การเปลี่ยนแปลงความหมาย ของหลักธรรมคำสอนไปตามคติความเชื่อ หรือความเข้าใจของตนเอง ภาษามคธจึงเป็นภาษา ที่ช่วยรักษาพระพุทธศาสนาไว้ให้ดำรงมั่นสถาพร

3. การศึกษาภาษาบาลี

การศึกษาทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ

- 1) คันถุระ เป็นการศึกษาศาสนธรรมวินัย ด้วยการท่องบ่นสาธยายและทำความเข้าใจให้ถ่องแท้
- 2) วิปัสสนาธุระ เป็นการศึกษาโดยลงมือปฏิบัติจริง เพื่อความรู้แจ้งประจักษ์จากประสบการณ์ตรง เป็นที่น่าสังเกตว่าการศึกษาทั้งสองอย่างนี้ไม่แยกออกจากกัน เป็นกระบวนการศึกษาที่ต้องดำเนินไปคู่กันเสมอ เพื่อนำไปสู่การแทงตลอดมรรคผล และนิพพานในที่สุด นอกจากนั้นกระบวนการที่สำคัญของการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา คือ หลักไตรสิกขา (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 20 ข้อ 91 : 320) คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา 3 ด้าน คือ ศีล เป็นหลักการพัฒนาระดับ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม สมาธิ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจให้มีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการคิดพิจารณาตัดสินใจ กระทำหรือไม่กระทำการใดๆ ปัญญา เป็นหลักการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์ สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดแจ้ง ซึ่งกระบวนการศึกษาตามที่กล่าวมาแล้วจะให้เกิดการพัฒนาปัญญา 3 ด้าน (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 35 ข้อ 772 : 505-508) คือ ความรู้อันเกิดจากการฟัง (สุตตามยปัญญา) ความรู้อันเกิดจากการคิด (จินตามยปัญญา) และความรู้อันเกิดจากการ อบรมจิตตามมรรควิธี

(ภาวนามยปัญญา)เป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาพระพุทธศาสนา การศึกษาในพระพุทธศาสนานั้นมีหลายระดับ จุดประสงค์ที่สำคัญที่สุดคือการหลุดพ้นนั้นคือนิพพาน แต่การที่จะหลุดพ้นนั้น เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล บางคนเพียงได้ฟังการแสดงธรรมเพียงครั้งเดียวก็บรรลุทันที แต่บางคนอาจต้องใช้เวลานานหลายกัปป์จึงจะบรรลุได้ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นนอกจากจะเรียกว่าพระธรรมวินัยแล้วยังมีคำเรียกว่าพระสัทธรรม สัทธรรมหมายถึงธรรมอันดี, ธรรมที่แท้, ธรรมของสัตบุรุษ, หลักหรือแก่นศาสนา นั่นก็คือคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ได้กำหนดสิ่งที่จะต้องศึกษาไว้ 3 ประการคือ

1. ปริยัติสัทธรรม หมายถึงสัทธรรมคือคำสั่งสอนจะต้องเล่าเรียน ได้แก่พุทธพจน์ เป็นการศึกษาทางทฤษฎีคือ การศึกษาพระ ธรรมวินัยให้มีความรู้เป็นพื้นฐาน โดยแจ่มแจ้งเสียก่อนว่า คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีอะไรบ้าง ถ้านำมาปฏิบัติจะอย่างไร และเมื่อปฏิบัติแล้วจะได้ผลอย่างไร

2. ปฏิบัติสัทธรรม คือปฏิบัติอันจะต้องปฏิบัติ ได้แก่ อภิญญากรรม หรือไตรสิกขา คือ ศีลสมาธิ ปัญญา คือการนำเอาพระ ธรรมวินัยมาปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ

3. ปฏิเวธสัทธรรม คือสัทธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน เป็นขั้นที่แสดงถึงผล ของการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2531 : 55) พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในประเทศอินเดีย ท่ามกลางเจ้าลัทธิทั้งหลาย ในสมัยนั้น ภาษาที่ประชาชนใช้เป็นสื่อในการสื่อสารก็มีมาก พระองค์ทรงเลือกภาษาที่ประชาชนส่วนมากใช้ในการประกาศพระพุทธศาสนา มีหลายคนตั้งข้อสังเกตว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาอะไรกันแน่ ในการประกาศพระพุทธศาสนา ในหมู่ชาวพุทธบางส่วนให้ทัศนะว่าภาษาบาลีมีถิ่นกำเนิดจากแคว้นมคธ ในชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) และเรียกว่า “ภาษามคธ” (มาคธิ) มีนักภาษาศาสตร์บางท่านมีความเห็นว่าภาษาบาลี (มาคธิ) เป็นภาษาทางภาคใต้ของ อินเดีย บางท่านเห็นว่า เป็นภาษาทางตะวันตกของอินเดีย และเป็นคนละภาษากับภาษาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช พอสรุปได้ว่า แหล่งกำเนิดของภาษาบาลีอยู่ที่บริเวณเทือกเขาวิญชัย แคว้นมคธและแคว้นโกศลซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ภาษามคธ หรือนิยมเรียกกันในประเทศไทยว่า “ภาษาบาลี” เป็นภาษาที่บันทึกหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มา ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล เชื่อกันว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาบาลีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่ภาษาบาลีไม่มีตัวอักษรจึงยากที่จะศึกษา เมื่อไปอยู่ในภาษาใดก็ใช้อักษรภาษานั้น ปัจจุบัน การศึกษาภาษาบาลีภาษาบาลี ยังได้ชื่อว่าเป็นภาษารักษาพระพุทธศาสนา “การดำรงไว้ซึ่งวินัยกรรมที่รู้จักกันว่าเป็น อายุของพระศาสนา” เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่า ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีความสำคัญอันสูงสุดต่อความดำรงมั่นสืบกาลนานแห่ง พระพุทธศาสนา ความหมายของการศึกษาคืออะไร มีกระบวนการศึกษาอย่างไร คำว่า “ศึกษา” รากศัพท์มาจากภาษาบาลีสันสกฤต “ศึกษา” ส่วนภาษาบาลีใช้คำว่า “สิกขา” เมื่อแยกศัพท์

ออกมา มาจาก คำว่า สิกขา ประกอบด้วย สะ + อิกขะ + อา สะ ในภาษาบาลี แปลว่า ตัวเอง อิกขะ แปลว่า มอง , พิจารณา, เห็น คำว่า สิกขา มีรูปวิเคราะห์ตามหลักบาลีไวยากรณ์ 5 รูป (อบรม สิ้นภิบาล และคณะ, 2522 : 6) ต่อไปนี้

1. สห ปณฺญา อิกฺขตีติ สิกฺขา ธรรมชาติโดย้อมเห็นพร้อมด้วยปัญญาธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษา

2. สย อิกฺขตีติ สิกฺขา ธรรมโดย้อมเห็นเอง ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษา

3. สก อิกฺขตีติ สิกฺขา ธรรมชาติโดย้อมเห็นซึ่งตนเอง ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษา

4. สม อิกฺขตีติ สิกฺขา ธรรมชาติโดย้อมเห็นเท่าทัน ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษา

5. สนฺต อิกฺขตีติ สิกฺขา ธรรมชาติโดย้อมเห็นซึ่งสิ่งที่มีอยู่ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า การศึกษา

จากรูปวิเคราะห์ของคำว่า สิกขา ทั้ง 5 ประการ ดังกล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง การเห็น มาจาก อิกข ธาตุ เป็นไปในความเห็น เพราะฉะนั้น การเห็นจึงเป็น ธาตุแท้ของการศึกษา ได้แก่ การเห็นดังต่อไปนี้

1. การเห็นด้วยปัญญา การศึกษา คือ การเห็นด้วยตาปัญญา (ปัญญาจักขุ) ไม่ใช่การเห็นด้วยตาเนื้อ (มังสจักขุ) เพราะ การเห็นด้วยเนื้อหรือ ตานอก ย่อมถูกหลอกลวงได้ง่าย ต้องมองเห็นได้ด้วย ตาใน คือตาปัญญา จึงเป็นการศึกษาที่แท้จริง

2. การเห็นเอง คือ การเห็นเอง เห็นด้วยตัวผู้ศึกษาเอง ผู้ปฏิบัติเองและผู้ประสบผลสำเร็จเอง ไม่ใช่ให้คนอื่นเห็นแทน ปฏิบัติแทน และสำเร็จแทน

3. การเห็นตัวเอง การศึกษา คือ การเห็นตนเอง มุ่งเน้นการเรียนรู้ตนเอง จนอ่านตัวเองออก บอกตัวเองได้ ใช้ตัวเองเป็น เห็นตัวเองชัด และจัดตนเองถูก ไม่ได้มุ่งเน้นการเรียนรู้คนอื่น อ่านคนอื่นออก บอกคนอื่นได้ ใช้คนอื่นเป็น เห็นคนอื่นชัด และจัดคนอื่นเป็น

4. การเห็นเท่าทัน การศึกษา คือการเห็นเท่าทัน มุ่งหมายเอาการเห็นโลกเท่านั้นทั้ง 3 โลก คือ สัตว์โลก ได้แก่ คน สัตว์ และสิ่งมีชีวิตตามกำเนิด 4 โอกาสโลก ได้แก่ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ และสังขารโลก ได้แก่ กายและใจ

5. การเห็นสิ่งที่มีอยู่ การศึกษา คือ การเห็นสิ่งที่มีอยู่ หมายถึงเอาการเห็นความจริง การเห็นตามความเป็นจริง ซึ่งสิ่งที่มีอยู่ ไม่ใช่ไม่มี ซึ่งสิ่งที่ปรากฏอยู่ไม่ใช่ปรากฏ ได้แก่ การเห็นอริยสัจ 4 การจัดการศึกษาตามแนวแห่งพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นที่การนำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นพื้นฐานในการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตน ฝึกหัดขัดเกลาจิตใจ จะได้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นการเห็นสิ่งที่มีอยู่ เห็นด้วยปัญญา ตรงกับบทวิเคราะห์ที่ว่า (ธรรมชาติโดย้อมเห็นพร้อมด้วยปัญญา) ส่วนกระบวนการของการศึกษา ได้แก่ สัมมาทิฎฐิ เมื่อมีสัมมาทิฎฐิ ความเห็นถูกต้อง เห็นตามความเป็นจริงเป็นแกนนำและ

เป็นพื้นฐานแล้ว กระบวนการศึกษาภายในตัวบุคคล (ธรรมชาติโดยอ้อมเห็นซึ่งตนเอง) ก็ดำเนินไปได้ กระบวนการนี้ แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ๆ เรียกว่า ไตรสิกขา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542 : 11-12) คือ

1. การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา (เรียกกันง่ายๆ ว่า ศีล)
2. การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา (เรียกกันง่ายๆ ว่า สมาธิ)
3. การฝึกฝนอบรมทางปัญญา ได้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ปัญหาไปตาม แนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากความยึดมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วย จิตใจที่อิสระ ผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา (เรียกกันง่ายๆ ว่า ปัญญา) การศึกษาทั้ง 3 ระดับนี้ ถือเป็นกระบวนการสำคัญแห่งการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้นักศึกษาพัฒนาจิตใจสูงขึ้น

การศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่า คันถะ และวิปัสสนาธุระ ในลักษณะการเรียนคันถะธรรมา นั้น ก็คือการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นการเรียนตำราโดยตรง ซึ่งมีอยู่ 9 ประการ เรียกว่า "นวังคสัตถุศาสน์" ส่วนวิปัสสนาธุระเป็นการเรียนจากภายใน คืออบรมจิตใจโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับตำราในสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น พระองค์ทรงเทศนาสั่งสอนเป็นภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่น ในสมัยนั้น ต่อมาพระพุทธศาสนาได้มาเจริญรุ่งเรืองในศรีลังกา ภาษามาคธีได้ถูกนักปราชญ์แก้ไขดัดแปลงรูปแบบไวยากรณ์ให้กระตัดรัดยิ่งขึ้น การที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาท้องถิ่นสำหรับเทศนาสั่งสอนพระสาวกและสาธุชนทั่วไป จึงเป็นประเพณีให้มีการสืบทอดพระพุทธพจน์ด้วยอักษรท้องถิ่นเป็นต้นมา ในปัจจุบัน การศึกษาในพระพุทธศาสนาอาศัยพระไตรปิฎกเป็นตำราสำคัญ นอกจากนั้นผู้ศึกษาต้องศึกษา อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา รวมไปถึงตำราประกอบต่างๆ เพื่อให้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เรียกว่า เรียนให้รู้ธรรมนิยามตามความเป็นจริง ซึ่งต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในภาษาบาลีเป็นหลัก การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี นอกจากจะเป็นการศึกษาหลักธรรม คำสั่งสอนแล้วยังได้ชื่อว่า เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย โดยเฉพาะการศึกษาภาษาบาลี เพราะถ้าไม่รู้ภาษาบาลีแล้ว ก็จะไม่มีความรู้และเข้าใจพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎก ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธศาสนาก็ต้องเสื่อมสูญไปด้วย (พระมหาเทวัญ วิสุทธิจารี, 2545 : 67)

ด้วยเหตุนี้เอง กษัตริย์ทุกพระองค์ผู้เป็นศาสนูปถัมภกตั้งแต่โบราณมา จึงทรงทะนุบำรุงสนับสนุน การเล่าเรียนพระปริยัติธรรม และทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรที่เรียนรู้พระพุทธวจนะ โดยได้พระราชทาน

ราชูปการต่างๆ มีนิตยภัตและ สมณศักดิ์ เป็นต้น การจัดสอบ บาลีหรือการสอบสนามหลวงจัดว่าเป็นการ วัดความรู้ชั้นสูงของคณะสงฆ์ ไทยโดยพระบรมราชูปถัมภ์

4. การใช้ภาษาบาลีศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการเผยแผ่

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่บันทึกเป็นบาลี คำสอนทางพระพุทธศาสนาในอดีตบันทึกเป็นภาษาบาลี คำสอนที่อยู่ในคัมภีร์เหล่านี้ คำสอนที่อยู่ในพระไตรปิฎกเป็นหลักฐาน สำคัญที่สุด เพราะเป็นหลักฐานชั้นแรกสุด คำสอนที่อยู่ในพระไตรปิฎกนั้นมีถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ โดยจัดแบ่งเป็น 3 หมวด คือคือพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ภาษาบาลีเป็นภาษาที่จารึกคำสอนของพระพุทธศาสนา เถรวาท ในขณะที่ภาษาสันสกฤตใช้บันทึกคำสอน ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน จะเห็นได้ว่า คำสอนที่อยู่ในคัมภีร์เหล่านี้ คำสอนที่อยู่ในพระไตรปิฎกเป็นหลักฐานสำคัญที่สุด เพราะเป็นหลักฐานชั้นแรกสุด คำสอนที่อยู่ในพระไตรปิฎกนั้นมีถึง 84,000 พระธรรมขันธ์แบ่งเป็น 3 หมวด คือ หมวดที่หนึ่ง พระวินัย ว่าด้วย เรื่อง ระเบียบ กฎ ข้อบังคับควบคุมกิริยา มารยาท ของภิกษุสงฆ์ มีทั้งข้อห้ามและขออนุญาต ทั้งนี้ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่สงฆ์มี 21,000 พระธรรมขันธ์ หมวดที่สอง พระสูตร ว่าด้วยเรื่องราว นิทาน ประวัติศาสตร์ ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนและทรงสนทนากับ บุคคลทั้งหลายอันเกี่ยวกับชาดก ต่างๆ ที่ทรงสอน เปรียบเทียบเป็นอุปมาอุปไมย เป็นต้น มี 21,000 พระธรรมขันธ์ และ หมวดที่สาม พระ อภิธรรมว่าด้วยธรรมชั้นสูง คือ ว่าด้วยเรื่องเฉพาะคำสอนที่เป็นแก่นเป็นปรมัตถ์ ในรูปปรัชญาล้วนๆ มี 42,000 พระธรรมขันธ์ คำสอนทั้ง 84,000 พระธรรมขันธ์นั้น เรียกว่า “ธรรมวินัย” ธรรมวินัยเป็นสิ่ง สำคัญมากที่สุดของชาวพุทธ เพราะถือเป็นสิ่งแทนองค์พระศาสดา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ก่อน จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “อานนท์ ธรรมวินัยอันใดที่เราบัญญัติไว้แล้ว แสดงแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดา ของพวกเธอเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 16 ข้อ 76 : 319-320)

เมื่อเป็นเช่นนี้การศึกษาบาลีเพื่อให้เข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกเป็น สิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพราะพระไตรปิฎกถือว่าเป็นแหล่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งหมด ความสำคัญของ พระไตรปิฎกต่อการดำรงรักษาพระศาสนานั้นเราจะเข้าใจได้ชัดขึ้น เมื่อเห็นความสัมพันธ์ของพระไตรปิฎก ส่วนอื่นๆ เหตุผลหลัก ที่พระไตรปิฎกมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดคือรักษาพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นไตรสรณะ ของชาวพุทธทุกคนเช่นกันดังนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2547 : 36)

1. พระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของพระพุทธเจ้า อย่างที่ได้บอกแต่ต้นแล้วว่าธรรมวินัยจะเป็นศาสดา แทนพระองค์ เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว ชาวพุทธยังสามารถเข้าเฝ้าพระศาสดาในพระไตรปิฎกได้ แม้ จะล่วงลับไปแล้วกว่า 2500 ปีแล้วก็ตาม

2. พระไตรปิฎกทำหน้าที่ของพระธรรม เรารู้จักพระธรรมวินัยคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎก

3. พระไตรปิฎกเป็นที่รองรับพระสงฆ์ พระสงฆ์นั้นเกิดจากพุทธบัญญัติในพระไตรปิฎก หมายความว่า พระภิกษุทั้งหลายที่รวมกันเป็นภิกษุสังฆะ คือเป็นภิกษุสงฆ์นั้น บวชขึ้นมา และอยู่ได้ด้วยวินัย ดังนั้นด้วยเหตุผลนี้ชาวพุทธจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่าความรู้เบื้องต้นก่อนที่เราจะเรียนรู้หลักธรรมในคัมภีร์ต่างๆ ต้องมีความรู้ความเข้าใจในภาษาบาลีก่อน

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน เคยตรัสว่าพระองค์จะปรินิพพานก็ต่อเมื่อพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งเถระ และมัชฌิมะ ทั้งนวกะ ภิกษุณีก็เช่นเดียวกัน พร้อมทั้งอุบาสก อุบาสิกา ทั้งที่ถือพรหมจรรย์ และที่เป็นผู้ครองเรือนทั้งหมด ต้องเป็นผู้มคุณภาพดีที่จะรักษาพระศาสนาได้คือ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2545 : 7-8)

1. ต้องเป็นผู้มีความรู้ เข้าใจหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ได้ดีและประพฤติปฏิบัติถูกต้องตรงเป็นธรรมานุธรรม

2. นอกจากรู้และเข้าใจเอง และปฏิบัติดีแล้ว ยังสามารถบอกกล่าว แนะนำสั่งสอนผู้อื่นได้ด้วย

ถ้าพุทธบริษัท 4 มีความสามารถอย่างนี้ จึงทรงรับที่ปรินิพพาน ตอนที่พระองค์จะปรินิพพานนั้น มารก็กราบทูลว่า เวลานี้พุทธบริษัท 4 มีคุณสมบัติพร้อมอย่างที่พระองค์ได้ตรัสเหมือนกับเป็นเงื่อนไขแล้ว พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นแล้วว่าเป็นอย่างนั้น จึงทรงรับที่จะปรินิพพาน โดยทรงปลงพระชนมายุสังขาร

พระพุทธดำรัสนี้ ก็เหมือนกับว่าพระพุทธเจ้าทรงฝาก พระพุทธศาสนาไว้กับพุทธบริษัท 4 แต่ต้องมองให้ตลอดด้วยว่า ทรงฝากพระพุทธศาสนาไว้กับพุทธบริษัทอย่างไร ซึ่งก็ตอบได้เลยว่า ทรงฝากไว้กับพุทธบริษัทที่มีคุณสมบัติอย่างทีกล่าวมาแล้ว เริ่มด้วยการเรียนรู้ เข้าใจ และปฏิบัติได้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย หรือถูกต้องตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

สรุป

ภาษามคธหรือภาษาบาลี คือภาษาถิ่นโบราณของชาวแคว้นมคธ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่รัฐพิหาร ของประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นภาษาที่รักษาพระพุทธวจนะไว้ ใช้บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงมีชื่อว่าภาษาบาลี หรือหมายถึง พระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎกนั่นเอง ฉะนั้นภาษามคธ จึงมิได้เป็นภาษาถิ่น ของชนชาติใดชาติหนึ่ง แต่เป็นภาษาที่ใช้บันทึก หลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งพระอรหันตเถระ และพระภิกษุอาจารย์ทั้งหลาย ได้ใช้ในการอธิบาย ขยายความ หลักธรรมในพระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา.

บรรณานุกรม

- พระมหาปฐมพงษ์ งามล้วน. (2534). **ประวัติภาษาบาลี ความเป็นมาและที่สัมพันธ์กับภาษาปรากฏ และสันสกฤต**. กรุงเทพมหานคร: มุลินธิมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาปราโมทย์ ปโมทิตโต. (2540). “ประสบการณ์ในการประกอบศาสนกิจ”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ บัณฑิตรุ่นที่ 44**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาเทวีญ วิสุทธิจารี. (2545). “ปัจจัยที่มีผลต่อการสำเร็จการศึกษาบาลีระดับเปรียญตรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2531). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2546). **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธแท้**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสถียร โปธินันทะ. (2543). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- อบรม สีนภิบาล และคณะ. (2522). **พื้นฐานการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียร์.
- Wilhelm Geiger. **Pali Literature and Language**. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Ltd.